

Anmeldelser

Et hundrede udvalgte danske viser. Danske folkeviser ved Jørgen Lorenzen/Ib Spang Olsen. G. E. C. Gad, København 1974. Bd. 1-2, 406 + 398 s., kr. 391,00 heftet, kr. 471,50 indb.

Spørgsmålet melder sig uvægerligt om ikke tiden er løbet fra et kostbart udstyret mammutværk som *Et hundrede udvalgte danske viser*. Er der her tale om en monumental prestigeudgivelse beregnet for en snæver kreds af specialister, eller er der tale om en folkeudgave, der gennem Ib Spang Olsens ødsle illustrationer skal virke tiltrækkende på et mere uforberedt publikum?

Disse og mange andre spørgsmål melder sig – ikke mindst fordi to så fremragende antologier som Ernst Frandsens *Danske Folkeviser* (1945 og senere) og Erik Dals *Danske Viser* (1962) stadigvæk kan fås i bogladerne – men lad det een gang for alle være fastslået, og lad denne anmeldelses konklusion være foregrebet: enhver *principiel* kritik mod udgivelsen må forstumme ved en nærmere fordybelse i de to bind. Ikke blot viser de Ib Spang Olsen som en kongenial illustratør, hvis tegninger både understøtter teksten og tilføjede er selvstændige fortolkninger af denne, men også udgiveren, cand. mag. Jørgen Lorenzen, har skilt sig fra sin store og ansvarsfulde opgave med bravour og præsteret en videnskabeligt velfunderet populæruddgave.

Naturligvis vil ethvert tekstudvalg kunne kritiseres. En del gammelkendte læsebogsklassikere, som f. eks. »Elvehøj« (Danmarks gamle Folkeviser nr. 46; herefter DgF) og »Agnete og Havmanden« (DgF 38) er udeladt, mens man med glæde noterer, at en række mindre kendte viser, som f. eks. »Lave Stisøn og Fru Eline« (nr. 10; DgF 194) og »Ebbe Galt« (nr. 33; DgF 314) er inkluderet i udvalget. Mindre overbevisende virker derimod medtagelsen af de virkeligt svage og langt fra repræsentative tekster: »Eline i vågestue« (nr. 77; DgF 282), »Svar som tiltale« (nr. 70; DgF 228) og »Sorte Tønning« (nr. 75; DgF 364), der alle dublerer de foranstillede viser.

Udgiveren har fulgt samme princip som Erik Dal og ikke udelukkende valgt sit materiale blandt renæssancens adelsopskrifter, men tværtimod i vid udstrækning anvendt den yngre folkelige tradition (ialt 34 viser) – en moderne folkloristisk fremgangsmåde, der skal demonstrere, at *alle* tekster principielt betragtes som lige værdifulde. J. L. afviser alle rigoristiske restitutionsforsøg og har tværtimod set det som sin primære opgave at præsentere hele og sammenhængende tekster, der aftrykkes næsten uretoucheret, dog fornuftigvis således, at lakuner repareres. Ortografien er nænsomt moderniseret, således at en række karakteristiske ortografiske inkonsekvenser accepteres, eventuelt kommenteres.

Udgangspunktet for opdelingen af visematerialet i seks grupper har snarere været F. J. Billeskov Jansens originale typologi efter teksternes indre handlings-

mønster (i Danmarks Digtekunst I, 1944) end den traditionelle opdeling efter de i viserne optrædende personer (f. eks. i DgF). J. L. har til en enkelt visegruppe benyttet overskriften: *Kæmper og danske helte*, men iøvrigt – som Billeskov Jansen – rettet sig efter visernes motiver, dog mere »stoffligt-konkret orienteret« (II 337), hvor dennes inddeling er mere livsfortolkende. Dette har givet udgiveren mulighed for en langt større differentiering af stoffet, således at når Billeskov Jansen f. eks. kan anbringe »Valdemar og Tove« (nr. 25; DgF 121), »Dronning Dagmars død« (nr. 99; DgF 135) og »Palle Bøssøns død« (nr. 84; DgF 392) blandt viserne om den onde lykke, har J. L. fordelt dem i flg. grupper: *Krænkelser og hævn*, *Døden og Kærlighed*.

Også en sådan inddeling er – folkevisernes komplekse natur taget i betragtning – åben for kritik. Visen om »Niels Ebbesøn« (nr. 49; DgF 156), der er medtaget i gruppen *Kæmper og danske helte*, kunne velnok med nogen ret have været anbragt i gruppen *Krænkelser og hævn*; det samme gælder en del af kærlighedsviserne. Men udgiveren har garderet sig mod disse indvendinger ved ikke blot i en række forord til de enkelte grupper overbevisende at forsvare sine opdelingsprincipper, men også ved indenfor disse grupper at foretage en underinddeling, således at f. eks. kærlighedsviserne igen spaltes op i trylleviser, viser om troskab, forlokkelse, etc. – en udpræget trang til systematisering, der kendetegner hele tekststudvalget, men fra en pædagogisk synsvinkel forekommer berettiget.

Og pædagogisk er hele værket lagt an. I det generelle forord, der indleder hver visegruppe, placerer udgiveren denne i forhold til de øvrige viser med en præcision, der udspringer af et suverænt overblik over materialet. Derefter følger de enkelte tekster, opbygget som små monografier. Hver vise er omsluttet af en separat indledning, noteapparat og realkommentar til de enkelte strofer, mens ordforklaringer er anført i marginen udfor det pågældende tekststed.

I indledningen præsenteres visens motiv(er), handlingen refereres og referatet blandes ofte både med henvisninger til tidligere tolkningsforsøg og med udgiverens egen fortolkning. Beklageligvis føres denne ikke altid igennem, således i indledningsvisen om »Germænd Gladensvend« (DgF 33). Her præsenteres denne vise først som et skæbnedigt, men alligevel antydes det, at katastrofen indtræder p. g. a. en fri handling: Germænds ønske om at forlade det hjem, han er bundet til. På den anden side kan fremhæves tolkningen af »Ebbe Skammelsøn« (nr. 19; DgF 354), et engageret defensorat for Peders bryllup med broderens fæstemø, og af »Liden Ingvor« (nr. 7; DgF 297), et mønstereksempel – af mange – på skarpsindighed og klarhed, der bidrager til at gøre læsningen af denne oversete vise til en spændende oplevelse.

Noterne, der altid indledes med en kommenterende oversigt over den pågældende vises skriftlige og mundtlige tradition – ofte med udblik til de øvrige nordiske lande – vidner om udgiverens fortrolighed med dansk og international viseforskning, også den allernyeste. Her videreføres ofte indledningens motivpræsentation gennem en diskussion af parallelsteder og kontraster i andre viser. Der drages også paralleller til anden litteratur, eddakvad, eventyrdigtning og saga, samt til litterære bearbejdelser af stoffet. I forbindelse med gennemgangen af vise nr. 25 (DgF 121) savnes en henvisning til Glyn Jones' undersøgelse *Valdemar and Tove – from Danish Ballad to Schönberg's Gurre-*

lieder (i tidsskriftet Mosaic, 1970). Endvidere kunne K. L. Rahbeks bearbejdelse fra 1788 af »Moderen under mulde« (nr. 96; DgF 89), »Den Dødes Igenkomst«, have været nævnt især p. g. a. den traditionsvidenskabeligt set interessante kendsgerning, at denne litterære bearbejdelse er blevet ligeså populær i folkemunde som den gamle vise selv – ikke blot i Danmark, men også i Norge og Sverige.

J. L.s holdning til de fremlagte forskningsresultater er dels opsummerende, dels kritisk-analytisk. Tydeligst kommer denne tvedelte indfaldsvinkel til udtryk i forordet og den omfattende efterskrift, der er mindre overskueligt disponeret end resten af værket. Første bind indledes med en oversigt over DgF.s udgivelsehistorie. Desværre må man i forbindelse med omtalen af de forudgående viseudgaver undvære den samme detaljerede redegørelse for editionsprincipperne, der er foretaget for de nyere udgavers vedkommende; derimod meddeles til overflod de samme titler (og flere andre) igen i efterskriften (II 384ff). Her anføres også de væsentligste europæiske, især skandinaviske viseudgaver; *Child* er medtaget, men hvorfor ikke *Deutsche Volkslieder*? Utilfredsstillende er også den lidt overfladiske gennemgang både af folkevisernes metrum og stil – halvdelen består af et langt citat efter Ernst v. d. Recke (II 337ff) – og de terminologiske problemer. Desværre har J. L. ikke kunnet benytte Bengt Jonssons og K.-I. Hildemanns samtidigt udgivne behandling i *Visa och visforskning*, 1974 (anmeldt andetsteds i Danske Studier). Alligevel kan det undre, at han intetsteds røber kendskab til den nyere viseforsknings afvisning af den generelle term »folkevise« til fordel for den mere præcise »middelalderballade« til at karakterisere den del af visematerialet, der er optaget i DgF.

Nogle af de mest vellykkede afsnit i efterskriften omhandler netop to visetyper, der grænser tæt op ad folkevisen – i betydningen »middelalderballade« – skæmt og efterklang. J. L. er ganske på det rene med, hvor vanskeligt det er at trække en grænse mellem den ældre og disse yngre visetyper (hvoraf et udvalg er aftrykt II 363–79). Hvor langt ligger egentlig »Nederlaget i Ditmarsken« (DgF 170) fra efterklangvisen? Eller »Tor af Hagensgård« (nr. 39; DgF 1) fra en skæmtevis som »Kællingen til barsel« (II 363)? En forsøgsvis karakteristik af kæmpevisens bedrifter som *heroiske*, skæmtevisens som *groteske* gælder under ingen omstændigheder her. Derimod udgør beskrivelsen af efterklanggruppen som *sentimentalt dvælende* ved rørende situationer, mens folkevisen er *episk fremadskridende*, et frugtbart udgangspunkt for en videre beskæftigelse med problematikken.

Originalitet og perspektivrigdom kendetegner ligeledes J. L.s afsnit om folkevisernes alder, samt hans afvisning af Kaj Boms filologiske forsøg på at bestemme folkevisen som værende af norsk oprindelse (II 347f). Principielt godtages Knud Tøgebys bestikkende teori (i *Politikens Verdens Litteratur Historie II*, 1971) om, at den ikke er ældre end ca. 1400. For dog at redde Marsk Stigvisernes (nr. 11; DgF 145) og »Niels Ebbesøn«s (nr. 49; DgF 156) delvise historicitet fremsættes – med begrundelse i disse teksters præg af aktuel polemik – teorien om en hjemlig riddervises eksistens før 1350 (II 346). Til støtte for denne tanke nævnes en række ubetydelige ridderviser (DgF 316, 328 og 332), hvis konflikter netop kan verificeres til denne periode. Også denne iagt-

tagelse kræver en grundigere behandling indenfor de større rammer af en kritisk undersøgelse af Tøgebys afsnit og især Lajos Vargyas' teorier (i *Researches into the Medieval History of Folk Ballad*, 1967), som denne støtter sig til. Indtil da kan man med rette stille spørgsmålet om J. L.s tidlige datering – når der alligevel har eksisteret et visedigende miljø – ikke også kan udstrækkes til andre historiske viser og ridderviser eller endda til hele genren?

Med udgiverens klare afvisning af den marxistiske opfattelse af folkeviserne som ren adelsdigtning til fordel for A. Olriks udtalelse om viserne som et demokratisk element i dansk åndsliv (II 349) skulle derimod det sidste ord være talt i den modeprægede diskussion om folkeviserne som ideologisk klassedigtning. Til gengæld burde J. L. nok have udvist større skepsis overfor Th. Knudsens påstand om, at en vise huskes, fordi den er *sand* (II 358), en socialromantisk opfattelse af sangermiljøet som den eneste bestemmende faktor i tilværelsen af viserne, der dog ikke holder stik ved en nøjere analyse af de offentliggjorte sangerrepertoarer, idet den negligerer teksternes *underholdende* funktion.

Mindre bibliografiske undladelsessynder kan anføres. Således savnes C. Rosenbergs *Nordboernes Aandsliv* II, 1880, en afvisning af tanken om en eventuel sammenhæng mellem tysk og dansk visedigting til fordel for en fransk-keltisk påvirkning, der foregriber Tøgebys og Vargyas' teorier, og P. A. Säves videnskabeligt forbilledlige udgave af *Svenska visor 1. Gotländska visor*, 1949. Af offentliggjorte sangerrepertoarer kunne tilføjes H. Grüner-Nielsen: *Folkeviser fra Hardsyssel* (Hardsyssel Aarbog 28, 1934) og H. C. Frydendahl: *Fynske Folkeminder* I, 1945, men alt dette er kun skønhedspletter.

Der er grund til at lykønske udgiver, forlag og ikke mindst læserpublikummet med denne udgivelse, der i dansk viselitteratur vil indtage samme fornemme plads som den såkaldte *Small Child* (1905 og senere) i den angelsaksiske: en overskuelig, pålidelig tekstedition, der både fungerer som et værdifuldt pædagogisk-orienterende redskab for forskere og lærere, og samtidigt er en indbydende og underholdende introduktion for den alment interesserede læser.

Sven H. Rossel

Visa och visforskning. Red. Ann-Mari Huggman. Meddelanden från Folkkultursarkivet 3. Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1974, 210 s.

Foredragene holdt på et viseforskningsseminar i Sideby i sommeren 1973 i forbindelse med en visefestival, arrangeret af en række finlandsvenske organisationer, foreligger nu i en nydelig publikation, der på godt og ondt er præget af dens udgangspunkt. Skizzeagtige forskningsrapporter veksler med gennearbejdede afhandlinger, den mundtlige præsentationsform trænger ofte igennem fremstillingen, men giver samtidigt et forfriskende indtryk af autenticitet, og flere gange overlapper foredragene hinanden.

Seminarets arrangør har opfattet visebegrebet i videste forstand: et strofisk digt med strofisk melodi, en definition ud fra hvilken Bengt Jonsson i indledningsartiklen søger at definere *folkevisen*. Overhovedet er flere bidrags-

ydere inde på terminologiske problemer, men medens Jonsson og Karl-Ivar Hildeman – som introduktion til en både skarpsindig og underholdende undersøgelse af nidvisen – bevæger sig på historisk-filologisk grund, søger Reimund Kvideland i bogens vægtigste artikel at definere den folkelige sang ud fra dens funktion i et bestemt miljø.

På denne folkloristiske linie ligger også bidragene om fængselsviser (af Gunnar Ternhag), om visen som politisk påvirkningsmiddel (af Lars Huldén) og Ann-Mari Häggmans undersøgelse af en række bearbejdelser af visetekster foretaget ud fra forskellige perioders æstetiske og moralske syn. Både A.-M. Häggman og Greta Dahlström giver værdifulde oversigter over indsamlingen af finlandsvensk folkedigtning, hvis forskellige visetyper Anneli Asplund strejfer i en komparatistisk undersøgelse af svensk indflydelse på finsk visetradition. Om skæmtevisen og dens satiriske slægning, nidvisen, handler en anden læseværdig artikel af Alfhild Forslin.

Ikke blot tematikken, men også kvaliteten af de aftrykte bidrag er vekslende. Men alligevel giver bogen et informativt overblik over de mange aspekter, der findes indenfor nyere nordisk viseforskning, omend den langtfra er repræsentativ – således er dansk forskning beklageligvis ikke repræsenteret.

Sven H. Rossel

Skillingsviser – en antologi. Redigeret og kommenteret af Iørn Piø. Studierien udg. af Dansk lærerforening. Gyldendal, København 1974. 88 s., kr. 29,50.

Viser fra din oldefars tid. Udvalgt og kommenteret af Iørn Piø. Jul. Strandbergs Forlag, København 1974. 196 s., kr. 32,00.

Med rette indleder Iørn Piø *Skillingsviser* med flg. citat af Jeppe Aakjær: »De fleste anser Markedsvisen for noget saa lavtstaaende, at det næppe er værd at røre ved. En lidt ilde og forløren Overlegenhed! Igjennem Aarhundreder var denne Form for Poesi omtrent den eneste, der naaede ud til store Dele af baade vor Borger- og Bondebefolkning.«

Denne negative konstatering har haft gyldighed indtil 1960erne, da netop Piø selv begyndte at beskæftige sig med denne oversete genre indenfor triviallitteraturen, der fra d. 16. årh. helt op til radioens og boulevardpressens gennembrud omkr. 1. Verdenskrig udgjorde en væsentlig del af almuens læsning og underholdning. Den eneste betydelige forløber indenfor skillingsviseforskningen er Carl Elberlings lille skrift om *Ochlen schläger som Gadevise-Digter* (1872), den eneste kommenterede antologi Poul P. M. Pedersens *De gamle Skillingsviser* (1950).

Der er således ingen tvivl om, at Piøs to antologier udfylder et stort tomrum – uden at der iøvrigt er mange indbyrdes lighedspunkter. *Viser fra din oldefars tid* er ikke blot en tekstsamling med forord og kyndige realkommentarer foran hver vise, men først og fremmest beregnet til at blive anvendt som sangbog, forsynet med noder og beccifringer (af Ebba Prins). Alle 40 viser er udvalgt af Julius Strandbergs (1834–1903) kæmpemæssige repertoire. Denne, Danmarks største skillingsviseproducent gennem tiderne, førte en minutiøs

dagbog og det er Piø's kup, at han som den første har gjort opmærksom på den og naturligvis har han også benyttet dette enestående presse- og kulturhistoriske kildemateriale til begge antologier.

Det er gennem forordets præsentation af netop Strandbergs forlagsvirksomhed, Piø beskriver skillingsvisegenren. En egentlig definition findes dog ikke her, men i indledningen til Dansk lærerforeningens antologi, hvis store fortjeneste er dens oprydning i den herskende terminologiske uklarhed indenfor den almene viseforskning. Først foretages den nærliggende, men alligevel originale bestemmelse af folkevisen, som en vise, man kan møde »ude blandt folk«. Eksempler er bl. a. middelalderballader og skillingsviser og disse defineres da som folkeviser udgivet i skillingstryk. Dette betyder således, at Piø – og her støtter han sig på magisterafhandlingen fra 1960 *Produktionen af danske skillingsviser mellem 1770 og 1821* (Kbh. 1969) – ikke definerer denne visetype ud fra dens indhold, men dens fremtrædelsesform, og han anlægger heller ikke en traditionel, æstetisk-formel synsvinkel, men snarere en produktionsmæssig, når han forsøger en inddeling af dette materiale i tre hovedgrupper:

1. kommercielle viser, d. v. s. viser som blev skrevet med direkte henblik på kundekredsen.
2. traditionelle viser, d. v. s. optryk af ældre, populære tekster, f. eks. middelalderballader.
3. litterære viser, d. v. s. viser skrevet af mere eller mindre kendte forfattere, men ikke med henblik på at blive udgivet i skillingstryk.

Begge tekstudvalg indeholder overvejende viser fra den første gruppe, enten – med Piø's egen valgte terminologi – »avisviser« om aktuelle hændelser, ulykker, mord, sportssejre o. s. v., eller sentimentale »ugebladsviser« om eviggyldige emner, f. eks. lykkelig og ulykkelig kærlighed.

Dette udvalg kunne let have skabt ikke blot en indholdsmæssig, men også kronologisk ensidighed, idet d. 19. årh.s skillingsstryksproduktion ganske er domineret af disse to visetyper – og indledningerne indeholder da heller intet om viseproduktionen før Strandberg. Men alligevel har Piø formået at give *begge* antologier en stor tematisk spredning og fremfor alt er det lykkedes ham at demonstrere, hvilke store muligheder for æstetiske og sociologisk-etnografiske analyser, der ligger i det præsenterede materiale. I Dansk lærerforeningens antologi åbnes der for disse perspektiver gennem de idérige forslag til arbejdsopgaver. Her sættes teksterne samtidigt ind i den aktuelle debat om triviallitteratur contra »fin« litteratur, en problematik, som Piø søger at belyse ved også at inddrage schlagertekster, sagprosa og interviews.

Begge udvalg rummer således ikke blot spændende og underholdende læsestof, men udgør tillige glimrende introduktioner til en videre beskæftigelse med den danske skillingsviseproduktion. Derudover er Dansk lærerforeningens antologi, ikke mindst p. g. a. bibliografien – den til dags dato mest omfattende fortegnelse over skillingsviselitteraturen – et overordentligt inspirerende pædagogisk arbejdsredskab.

Sven H. Rossel

Otto Holzapfel: *Die dänischen Nibelungenballaden. Texte und Kommentare.* Alfred Kümmerle, Göppingen 1974. 250 s. DM 30. (Göppinger Arbeiten zur Germanistik 122.)

Den hjemlige folkemindeforskning har i de senere år fået en stærk nutidig, sociologisk, ja lejlighedsvis politisk drejning, hvis mest utilslørret agitatoriske udslag nærmest har »interesse« til karakteristik af ophavsmændene. Indenfor visestudiet var drejningen forlængst forberedt ad negativ vej, nemlig ved almindelig og ikke uberettiget mistrøstighed overfor urformsmytologien. Når interessen for visetypers udvikling og slægtskab smuldrede, selv på folkloristiske vilkår, var der naturligvis ikke meget at håbe for et filologisk bredt grundfæstet studium af ballader med notoriske men dunkle slægtskabsforhold til anden middelalderdigtning. Følgelig er det højest karakteristisk, at foreliggende bog er skrevet af en tysker, og at hans omfattende litteraturbenyttelse viser fuld kontrol ikke blot over den nordiske faglitteratur, men også over den tyske og internationale debat om lied/epos-problemet, om vølsunge/nibelunge-digtningen o. s. v. – bøger og afhandlinger, for hvem de danske ballader kun er et lille delemne, og som vil være de fleste nordiske folklorister ubekendt. Man tilgiver derfor gerne Otto Holzapfel usikre eller rentud forkerte bemærkninger om Vedel og Svabo, om vendingen »under ø« etc.

Nu skal det jo indrømmes, at den unge Grundtvigs dristige arbejde med disse numre i DgF I (fortsat især i II) ikke har grundlagt nogen stærk dansk forskningstradition; det er nu engang Tyskland og Norge-Island, der ejer nationalklenodier fra dette sagnkompleks. Udløberne i dansk balladetradition har trods de monumentalt lave DgF-numre ingen stor plads i visedigtningen. Når DgF XII nu snart udkommer, vil Sven Rossels registrant over DgF-optryk i nyere udgaver vise, hvor ringe interesse disse ballader har mødt.

Otto Holzapfel, der nu er ansat ved Deutsches Volksliedarchiv i Freiburg, leverede et par bidrag om danske ballader i DgF 1968; en bog af ham var anmeldt DSt 1970, og vi burde nok også have præsenteret hans nyttige bibliografi over emnet *Die mittelalterliche skandinavische Volksballade*, Marburg/Lahn 1969 (Volkskunde-Forum, Bibliographie 3). Undervejs er bl. a. hans kapitel om dansk visedigtning i kæmpeværket *Handbuch des Volkslieds II*. Så vi må egentlig regne ham til vore egne og vore bedste, hvad indsigt i dansk balladedigtning og -forskning angår.

Den foreliggende bog er først og fremmest en kommenteret udgave af DgF 2–5 samt dele af 7–9, 11, 16–18 og 22–23. På dansk med sideløbende – og ifl. mange stikprøver absolut præcis – tysk oversættelse meddeles en hovedtekst med variantstrofer som fodnoter; og visen er omgivet af indledning og kommentar, begge med særligt henblik på slægtskabsforhold. Stedvis konkluderer forfatteren ufortrødent i et stemma, der dog ikke mangler de vanlige bestjernede »afdøde slægtninge«, hypotetiske tabte digte og påvirkninger. Litteraturhenvisningerne til hver vise går stedvis udover det vigtigste af bogens afsluttende apparater, d. v. s. den førnævnte litteraturliste. Ræsonnementer og konklusioner kan ikke tages op i en kort præsentation, men hovedsagen er naturligvis påvisningen af den dobbelte indflydelse fra tysk og nordisk side; en detailkritik må blive jævnybyrdige germanisters sag.

En indledning på 25 sider glimrer ved fravær af al metodisk og national fanatisme og slutter med forsøg på at placere heltedigtning og ballade i forhold til hinanden. Socialt: en traditionstro, litterært bevidst holdning overfor en mere umiddelbar tradering. I historiesynet: diakron opfattelse overfor synkron. Funktionelt: »litterært konsum« med kritisk holdning til intention og form overfor en mere umiddelbar deltagelse i funktionen med formrefleksioner i rim og i komposition. Med afvisning af både receptions- og produktionsteori i deres klassiske form ser Holzapfel dog antydning af en social motivering af forskellene, nemlig digtningens vandring fra et til et andet befolkningslag – eller sindelag.

Den ikke dansklæsende får med denne bog et heltud pålideligt kendskab til hvad der faktisk står i de danske efterklange af den store sagencyclus, og vi får alle en ypperlig vejviser i hidtidige meninger og en række motiverede konklusioner.

Erik Dal

Michael Barnes: Draumkvæde. An edition and study. Universitetsforlaget, Oslo etc. 1974. 264 s. (Studia Norvegica ethnologica et folkloristica 16.)

Draumkvedet. Inleiing av Olav Bø. Illustrasjonar av Anne-Lise Knoff. Dreyer, Oslo 1974. 64 bl. folio.

I DSt 1973 anmeldtes Brynjulf Alvers håndfaste lille bog om det norske Draumkvæde – delvis nyttig, delvis mindre holdbar (se Magne Myhren i Edda 1972:1) – og en bog af Ådel Blom med et væsentligt kapitel om samme emne. Man bliver aldrig færdig med det, og en udmærket oversigt byder Olav Bø i artiklen Draumkvedet – Kenntnisse und Vermutungen (Norveg 17 1975 155–72). Han har kunnet bruge en samtidig udgiven bog, den her omtalte. Den engelske forfatter giver virkelig både en udgave og en monografi. Han kender hele stoffet (men må dog i en note røbe nye fund i Rikard Berges efterladenskaber), og han aftrykker hovedteksterne. Den omrammes af en meget udførlig forskningshistorie med ofte stærk, men altid rolig kritik (ikke mindst mod Moe og Liestøl), en redegørelse for Draumkvædets ortografi, morfologi og syntaks, glossar og navneregister m. m. Sagen er virkelig fremlagt som uomgængeligt grundlag for videre overvejelser. I konklusionen er Michael Barnes forsigtig, men mange træk i sprog, indhold og spredning fører ham dog til den antagelse, at balladen er gammel, ihvertfald førreformatorsk. – Bø antager i sin artikel, at digtet er blevet til efter store og omvæltende begivenheder, og gætter primært på uroen omkring den påtvungne reformation, altså c. 1540, eller efter sortedøden, altså i 14. århundrede.

Også billedkunstnerisk har Draumkvædet atter inspireret en kunstner til et større grafisk arbejde. En snes raderinger af Anne-Lise Knoff (f. 1937) er gengivet i offsettryk i en storstilet bog, som også giver noget fagligt: Olav Bøs ovennævnte artikel, hensigtsmæssigt omredigeret som introduktion, samt annoterede aftryk af Maren Ramskeids og Anne Lillegårds to grundlæggende versioner fra 1840'erne. Kunstneren afskærer siderne, undertiden hele rammen af

sit billedfelt og udfylder disse striber med dekorative elementer i samspil med hovedmotivet, der snart tilsigter realistisk nærhed, snart kosmologisk perspektiv – nærheden undertiden ved ganske spændende afskæringer af motivet. Digtets binding til katolsk middelalder betones ved brug af nygotiske stiltræk og af kirkelige pryde- og brugsgenstande. På mange måder griber Anne-Lise Knoffs arbejde tilbage til Gerhard Munthes berømte og måske lidt berygtede prægtudgave i en slags nordisk jugendstil anno 1904. Når man har stået fadder til Draumkvæde-udgaver med grafik af Marcel Rasmussen og Povl Christensen, må man næsten læse teksten for at se at de nye raderinger hører til samme emne. Men det er jo illustrationshistorikerens vilkår, og jeg finder mange af de nye billeder både smukke og virkningsfulde.

Erik Dal

Bertrand Harris Bronson: The traditional tunes of the Child ballads with their texts, according to the extant records of Great Britain and America. Vol. III: Ballads 114 to 243. Princeton, New Jersey, Princeton University Press 1966. xviii + 496 s. 40 dollars.

– *Vol. IV: Ballads 245 to 299. With addenda to volumes I–IV. 1972. xvi + 576 s. 40 dollars.*

Professor Bronson i Berkeley kunne i 1972 slutte sit livsværk, de fire vældige bind med tusinder af melodier til den engelsk-amerikanske ballade, ledsaget af tekster, der ikke stod i F. J. Childs tekstkorpus 1881–98 (siden 1956 gentagne gange optrykt). Jeg kender ikke noget værk med så mange »acknowledgements« for lån af materiale og for modtagen bistand af mange arter og grader; men jeg kender heller ingen større nyere publikation i faget, der trods alt samarbejde dog med rette bærer een mands navn. Og skønt de korte indledninger til hvert nummer kun meget sparsomt bidrager til tekstforskningen, må det atter understreges, at Child alene kun kan bruges til verifikation og orientering, men som tekstudgave ikke længere bør kunne tænkes uden Bronson.

Det første bind fra 1959 blev anmeldt i DSt 1960 og i Dansk Musiktidskrift 1961:3, andet bind fra 1962 i DSt 1963. De er fra dansk synspunkt de vigtigste, fordi de fleste paralleller til vore egne ballader findes dér. III–IV rummer desuden tre af de fem Child-bind, altså flere numre og med mindre fyldig overlevering. Der er 130+41 ballader med melodier, 18+4 kort omtalt uden melodier, 37+16 unævnte. Af de 18+4 tilhører de 17 Robin Hood-gruppen nr. 117–54, hvis melodibestand er »skuffende mager og usikker«, men med spredte nutidsoptagelser af rimelig pålidelighed. Over 100 melodier mønstrer i disse bind kun den pseudohistoriske nr. 200 The Gypsy Laddie; 243 The Dæmon Lover eller James Harris, som har den stærkeste af alle efterblomstringer i Amerika under titlen The House-Carpenter; og 286 The Sweet Trinity, hvis helt er en skibsdreng, og som under sin subsidiære titel The Golden Vanity er grundlag for Benjamin Britzens børneopera.

Melodierne er som i I–II ordnet efter slægtskab indenfor hver balladetype, og indledningernes hovedanliggende er redegørelsen for gruppernes ka-

rakteristika og slægtskaber; kirketonale termini og signaturer for ukomplette skalaer er terminologien herfor. Udg.s indsats og hans hukommelse er beundringsværdige, uanset hvilke hjælpemidler han har benyttet; mon ikke han er den første, der brugte IBM-hulkort og sorteremaskiner til melodianalyser? idag ville man selvfølgelig bruge datamater. Intet erstatter imidlertid en fremragende udgivers indtrængende kildekritiske formåen, lydhørhed overfor slægtskaber og ræsonnementer over melodi-tekst-kombinationer.

Da der ligger et livs arbejde i udgaven og en årrække mellem første og sidste binds slutredaktion, har åjourføringsproblemet været stort; der er jo samlet og udgivet i ukendt mål netop i vor tid, og folksong-bevægelsen har bragt nye og vanskelige aspekter – den har visselig ingen varm ven i Bertrand Bronson, fordi den ofte bevidst ændrer melodier. Endnu i III s. xii omtales åjourføringen, men tilbagevirkende kan den jo ikke blive, og IV s. x redegør for hvad der faktisk kunne overkommes. Der er 75 sider tillæg, hvori for første gang melodier til Child 21, optegnet 1969, næsten ligeså mærkeligt som de nye melodier i I og IV til 19 King Orfeo (jf. Harpens kraft). 60 tætte sider registre afslutter værket.

Undervejs spidser man øren, når indledningen giver en generalisering eller et perspektiv eller evt. et 'human touch' i Bertrand Bronsons associations- og gloserige, lagrede og fornemme stil. Det kan være et jordnært glimt af en meget lang ballades vilkår (ad 187); en påvisning af lejlighedsvis bevidst omdigtning som væsentligt led i en ballades historie (ad 188 og 250 og især 248 Sweet William's Ghost); om den sene, halvliterære skotske tradition i 18. årh. som et produktivt og vigtigt milieu for hvad man siden romantikkens tid har opfattet som gode balladeformer (ad 173); en kommentar til tonale omtydninger af melodier, der ikke slutter på tonika (ad 213); eller rentud en anekdote (ad 251). En rosin af anden art findes i kildefortegnelsen til 155 Sir Hugh: James Joyce's Ulysses som kilde for en melodi.

Den som ønsker at læse mere sammenhængende betragtninger af udgiveren, henvises til hans samling af afhandlinger: *The Ballad as Song* (Univ. of California Press 1969, 324 s.). Her læses om en del af hans synspunkter og arbejdsmåder. Men det er de fire kæmpebind, der gør professor Bronson til den måske største nulevende balladeforsker og forlængst har gjort hans navn til et begreb. Dog annoncerer omslaget til *The Ballad as Song* to essaysamlinger indenfor især 18. årh.s engelske litteratur – forfatteren har hverken været professor i musik eller i folklore, men i engelsk.

Erik Dal

Lutz Röhrich: *Lexikon der sprichwörtlichen Redensarten, I-II. Freiburg-Basel-Wien, Herder, 1973. 1256 s.*

Ordsproglige talemåder er et omfattende sprogmateriale, som kun i begrænset omfang er blevet undersøgt her i landet. En del enkelte udtryk er undersøgt, se fx *Danske Studier*, Generalregister s. 106 under »talemåder«, og en mængde materiale er publiceret, se Iver Kjær & Bengt Holbek: *Ordsprog i Danmark* (2. udg. 1972), bibliografien s. 320–34 – men en systematisk, endsige da fuld-

stændig, oversigt over vore talemåder findes ikke. Så meget taknemligere må vi være for fremkomsten af Röhrichs leksikon. En stor del af de tyske talemåder genfindes nemlig i dansk; således vil man blandt leksikonets første 100 opslagsord (*Aal* til *Augapfel*, rene henvisningsord fraregnet) kunne finde materiale af direkte dansk interesse under mindst 52 opslagsord. Der kan være tale om fuldstændig overensstemmelse mellem den tyske og den tilsvarende danske talemåde (*glatt wie ein Aal sein* – *være glat som en ål*), om en betydningsmæssig men ikke verbal overensstemmelse (*Alptraum* – *mareridt*) samt om mellemformer (*am Arsch lecken* – *kysse (nogens) røv*). Det første er almindeligst, og som regel kan man antage det tyske sprog som långiver, også hvor en talemåde oprindeligt stammer fra fx fransk eller latin (*durch (seine) Abwesenheit glänzen*, *alt wie Methusalem* osv). En del stikprøver sandsynliggør den antagelse, at jo ældre en talemåde er i tysk, jo oftere findes den også i dansk. Dette gør værket til et hjælpemiddel af første rangklasse ikke blot for dansk (nordisk) filologi, men også for folkloristik og litteraturhistorie. Som eksempel på værkets ydeevne kan nævnes, at hvor ODS blot meddeler, at *ophævelse* i forbindelsen *gøre ophævelser* anvendes *om larmende ell. brovtende optræden, brask og bram ell. (nu næsten kun) (store, omstændlige) anstalter, foranstaltninger, forberedelser, (stort) postyr i anledning af noget; ogs. om indsigelser, protester, vrøvl, kvalm i anledning af noget*, så giver dette værk en forklaring af udtrykket under *aufheben*: *Die Rda. [Redensart] stammt aus der Sprache der (Schau-)Fechter, die vor Beginn des Kampfes ihre Degen mit umständlichen Zeremonien und prahlerischen Worten vom Boden 'aufhoben'*.

Röhrich definerer begrebet »ordsproglig talemåde« i overensstemmelse med international sprogbrug som *ein verbaler bildhafter Ausdruck* (s. 9), en fast metaforisk vending der indgår i en sætning men ikke udgør en sætning alene; fx kan »at rage kastanjerne ud af ilden« ikke stå alene, men indgår i sammenhænge som »jeg ragede kastanjerne ud af ilden for ham«. Til de ordsproglige talemåder henregner Röhrich dog også en mindre gruppe fuldstændige sætninger; de har en lige så fast form som ordsprogene, men *haben keinen Eigenwert, stellen keine selbständige Aussage dar, sondern müssen sich auf etwas Vorhergesagtes beziehen* (s. 10). Som eksempler nævnes *Das geht auf keine Kuhhaut, Viel Geschrei und wenig Wolle* m. m. Tilsvarende danske udtryk er formentlig *Det går lige op, Noget for noget, Stor ståhej for ingenting* osv., en gruppe udtryk som er meget almindelige, men vistnok ikke har nogen fast betegnelse på dansk; mange af dem optræder som dictum i wellerismer. Endelig indbefatter leksikonnet også de ordsproglige sammenligninger (*zittern wie Espenlaub, arm wie eine Kirchenmaus* osv.), der ellers oftest anses som en gruppe for sig. Opslagsordenes hovedmasse udgør dog de stående metaforiske vendinger.

Et vanskeligt problem er ordningen af materialet. Röhrich har valgt en alfabetisk opstilling efter stikord. Denne ordning har den fordel, at den er forholdsvis let både at gennemføre og anvende; under et stikord som *Arm* vil man således finde *Einem unter die Arme greifen, Einen auf den Arm nehmen, Einen langen Arm haben* osv., ialt en lille snes talemåder. Det næste problem bliver så, hvilket ord i et sammensat udtryk man skal vælge som opslagsord, og her er det ikke lykkedes at gennemføre fuld konsekvens, i hvert fald hvad

de ordsproglige sammenligninger angår: *zittern wie Espenlaub* findes under *Espenlaub*, men *betrunken wie ein Fass* under *trinken*; *dumm wie ein Bund Stroh* findes under *dumm*, men *voll wie eine Haubitze* under *Haubitze*. Hertil kommer, at opslagsordet optræder i grundformen, mens de faste talemåder ofte har andre former: bøjningsformer, sammensætninger og afledte verbalformer skal findes under grundformen. Leksikonnet går imidlertid nogle steder endnu videre, således kan man under *trinken* ikke blot finde *betrunken*, men også en imponerende række omskrivninger for at drikke og være fuld, herunder meget som formentlig snarest hører hjemme i en slangordbog, da det er uden leksikalsk forbindelse med opslagsordet (*die Kehle schmieren, zu tief ins Glas sehen* osv). Vanskelighederne ved at gennemføre en streng alfabetisk ordning afbødes dog i nogen grad ved et ordregister i værkets slutning.

Artiklerne er ikke strengt skematisk opbygget, dertil er materialet for forskelligartet. Som hovedregel indeholder artiklerne dog forklaring af talemådens nuværende betydning, ofte udredning af dens evt. ældre betydninger, ofte anførelse af de ældste belæg, som regel en omtrentlig angivelse af tid, evt. sted, for dens opståen samt, hvor det er nødvendigt, en forklaring af det billedlige udtryks oprindelige indhold, i mange tilfælde belagt med en illustration; hvor et udtryk har været genstand for videnskabelig debat, refereres dennes hovedtræk, og under artiklen angives speciallitteratur. Til tider havde en noget strammere fremstilling været mulig. En meget vigtig kvalitet ved værket er dets talrige illustrationer, der for det meste er teknisk tilfredsstillende. Næsten hvert eneste opslag frembyder en eller flere gengivelser fra bøger eller skillingstryk, kobberstik, malerier, eller skulpturer og relieffer. Illustrationerne giver et stærkt indtryk af talemådernes store udbredelse og betydning. Kildefortegnelsen findes samlet sidst i værket lige efter bibliografien.

A propos bibliografien: den nordiske ordsproglitteratur glimrer ved sit fravær, for at bruge en talemåde. Når man ser bort fra nogle etymologiske ordbøger, Maus *Ordsprogsskat*, Brøndum-Nielsens *Danske Ordsprog* samt Pelle Holms og Frederik Ströms tilsvarende svenske udgaver, kender Röhrich ikke meget andet end Boms *Slangordbog*. Der findes dog en hel del, måske også et og andet som kunne være kommet til nytte. Ofte henviser artiklerne til hollandsk, engelsk, fransk og latinsk parallelstof, men så godt som aldrig til nordisk. Det forhold bliver næppe bedre, før vi selv fremlægger vort materiale.

På titelbladets bagside står med små, beskedne bogstaver: *Redaktion: Gertraud Meinel*. Har man besøgt Seminar für deutsche Volkskunde i Freiburg i.Br., hvor dette leksikon er blevet til, vil man vide at de bogstaver er vel små. Röhrich erkender frk. Meinels betydning i forordet s. 34 – hvorfor gemmer hun sig så bag de mindst mulige typer? Hun har sin store andel i æren for dette fortjenstfulde arbejde.

Bengt Holbek

Skandinavische und deutsche Literatur, Bibliographie der Schriften zu den literarischen, historischen und kulturgeschichtlichen Wechselbeziehungen, bearbeitet von Barbara Gentikow. = Skandinavistische Studien, Beiträge zur Sprache, Literatur und Kultur der nordischen Länder, Herausgegeben von Otto Oberholzer, Band 3. Neumünster (Karl Wachholtz) 1975. 213 sider, 48 DM.

Denne bog er som alle bibliografier særdeles nyttig, men præget af små mangler. Den går med få undtagelser kun til 1970, hvilket burde have stået på titelbladet, men starter iøvrigt med vore videnskabers opkomst tilbage i det 19. årh.

Den omfatter især artikler om litteratur, men også politisk og kulturhistorie, i alt 2332 numre, opdelt primært efter lande (Danmark og Tyskland, Sverige og Tyskland o. s. v.); Færøerne regnes til Island. Dens force ligger i, at den anfører afhandlinger om vekselvirkninger mellem enkeltnavne som i typen Tieck-Oehlenschläger (nævnt både under Oehlenschläger og under Tieck). Barbara Gentikow har excerperet en række tidsskrifter langt tilbage og fundet tildels glemte artikler frem. Særlig gavnlige er her hendes vedføjede parenteser, der nævner omhandlede emner, der ikke fremgår af artiklens overskrift.

I anden henseende bliver udvalget mere vilkårligt, således som det allerede nævnes i bogens indledning. Store monografier, der ofte inddrager vigtigt komparatistisk stof, er ikke medtaget; det er derimod et rigt udvalg af halvgamle avisopsatser. Bibliografien er altså tænkt som og skal navnlig virke som *supplement*, som *fundgrube*, ikke så meget som introduktion for begyndere. Barbara Gentikow har ved artikler, som hun ikke har læst, været nødt til at gå ud fra titlen, således ved de ikke egentlig komparatistiske »Faustproblemer, Bidrag til dansk Goetheforskning« af Carl Roos, hvorimod samme autors i denne forbindelse mere givtige erindringer ikke nævnes. Roos kan også anføres som eksempel på, at der er trykfejl i talhenvisningerne (771).

Barbara Gentikow beklager i indledningen, at de skandinaviske lande (efter en indledende fællesafdeling) behandles hver for sig fremfor i et samlet historisk vue. Tyskerne er vant til at opfatte skandinavisk litteratur som en enhed, vel nærmest af praktiske grunde. For en dansker er denne enhed ikke synderlig indlysende. Derfor er bogen anvendelig for os netop, som den foreligger, – vel at mærke som inspirerende supplement. Et par advarsler: da der ikke findes noget skandinavisk alfabet, er alfabetiseringen på tysk (æ som afart af a); det anføres ikke, hvornår afhandlinger er utrykte (maskinskrevne dissertationer).

Bogen er smukt og overskueligt trykt og forsynet med de nødvendige indices, hurtig og god at gribe til.

Leif Ludwig Albertsen

Oluf Friis: Den unge Johannes V. Jensen, I-II. G. E. C. Gads forlag, København 1974. 303 + 324 s. 184 kr.

Efter Johannes V. Jensens død har forskningen tegnet forskellige (og indbyrdes uforligelige) portrætter af ham. Aage Schiøttz-Christensen fremstillede i 1956 digteren som mytisk naturalist og afslørede Johannes V. Jensens udviklingsfilosofi som en dyrkelse af det idylliske nu. I 1966 kasserede Jørgen Elbek det ganske forfatterskab efter 1906 som udtryk for en lavere positivitet og foretrak de dybtborende nihilistiske ungdomsværker for deres sundhed midt i sygeligheden. Leif Nedergaard bestemte i 1968 Johannes V. Jensen som ateistisk-darwinistisk humanist.

Oluf Friis' store værk om digteren, planlagt til fire bind, hvoraf de to første på ialt 627 sider udsendtes i efteråret 1974, ser ud til at skulle blive den hidtil udførligste Johannes V. Jensen-monografi. Bind I handler om årene 1873-1898, bind II om 1898-1902. Bagt hvert bind trykkes enkelte svært tilgængelige eller hidtil utrykte tekster som Tillæg, og der bringes en afdeling ræsonnerede Noter og små Ekskurser. Her har Friis anbragt polemikken mod tidligere forskere, som dog sympatisk er indskrænket til det nødvendige minimum. Bindene indeholder 45 billeder, som danner en del af forskningsindsatsen.

Værket er principielt lagt historisk an. En veldokumenteret gennemgang af Johannes V. Jensens selvforståelse i de forskellige faser af ungdomsårene følges op af omfattende analyser af hans digtning i perioden. Senere selvkommentarer inddrages kun sjældent, en metodisk modsætning til den ovennævnte Jensen-forskning. Dispositionen er kronologisk: Friis beskriver Johannes V. Jensens udvikling ved at eftergå hans færden måned for måned og iagttage digterværkerne tilblivelse, nedskrift, offentliggørelse og modtagelse. Udgangspunktet for Friis, nøglen til forståelse, er digterens personlighed, symbolsk aflæst i en livsmaske fra 1910 som spændvidden mellem genius og dæmon. I de to foreliggende bind betyder det i praksis en særlig interesse for udladningen af kræfter fra det underbevidste.

Bind I begynder i langsomt tempo med en detaljeret skildring af slægtsbaggrund, barndom, skole- og studentertid frem til den lyriske og journalistiske debut i 1894-95. Her fremlægger Friis et stort ukendt personalhistorisk materiale, tålmodigt indsamlet, ikke blot ved arkivstudier, men også ved studier i marken. Friis vil, så vidt det er muligt, demonstrere skridt for skridt, hvorledes en digter bliver til. Umiddelbart kan en så udførlig biografi virke gammeldags, men Friis er sig faren ved metoden fuldt bevidst og erklærer det for sit mål som fortolker at nærme sig af kontakten med digterens temperament og kundskaber. Mange af de små, tilsyneladende ligegyldige, detaljer fra Johs. V. Jensens liv integreres da også siden i Friis' læsning af de digteriske tekster. Monografien får derved stedvis præg af en ordmusikalsk komposition: visse ledemotiver løber gennem begge bindene og vil sikkert dukke op påny i de kommende, f. eks. maske-motivet (se I:2, 70-71, 120; II:41, 258-259), det Ovidske Europe-motiv (se I: 78; II:12, 163, 220-221), fald-motivet (se I:118, 217; II:19, 214-217, 246, 266-267, 271, 289).

Efter den biografiske optakt hæver bind I sig med litterære analyser til et

litteraturhistorisk niveau. På samme måde er bind II opbygget: første halvdel redegør for Johs. V. Jensens år som rejsende journalist, mens anden er helliget den omhyggelige læsning af *Kongens Fald*, det store, aldrig overgåede én-gangsværk fra ungdommen. Her er samtidig begge bindenes, den unge Johannes V. Jensens, klimaks. Som Friis allerede erkendte i forordet til sin store danske litteraturhistorie, indgår der i et litteraturhistorisk arbejde et vist element af kunstnerisk komposition. Her understreger Friis sit syn på den indre linje i forfatterskabet ved undertiden at fravige sin kronologiske fremgangsmåde: de ældste himmerlandshistorier fra 1897-98 udskydes til en systematisk genremæssig behandling i det kommende bind IV, og *Kongens Fald* placeres og undersøges samlet som slutresultatet af årene før den første store rejse, skønt romanen er skrevet og udgivet over hele tre år.

Det er Oluf Friis' tese, at der er en stadig stigning, en udvidelse i forfatterskabet. Tidligere forskere har, med delvis hjemmel i Johannes V. Jensens egne senere udtalelser, påpeget slægtskabet mellem 1890'erdigtningen og store dele af Johannes V. Jensens tidlige produktion. Friis er navnlig interesseret i at se, hvorledes Johannes V. Jensens 1890'er-tekster sætter sig ud over 1890'ernes dekadence og pessimisme. Gennem sine biografiske undersøgelser kan han konstatere, at de første himmerlandshistorier og romanen *Einar Elkær* er skrevet sideløbende i Kristiania-året 1897 (I:207). Himmerlandshistorierne markerer således ikke, som den senere Johannes V. Jensen gerne ville have, en klar overgang fra 1890'er-sjælesygen til sundhed. Sjælesplittelsen og robustheden er samtidige fænomener hos den unge digter. I nærlæsende tolkninger af romanerne udvikler Friis sit syn på det positive i Johannes V. Jensens digteriske vækst. *Danskere* foregriber for Friis spørgsmålet om, hvorvidt dobbeltheden i det splittede menneske er et degenerationstegn eller en overgangsfase (I:160). Einar Elkær må Friis vel opfatte som en negativ figur, tidens nervøst-introspektive type (I:167), men han lægger stor vægt på Einars forkyndelse i de indlagte taler af det nye kommende hele menneske (I:165, 251), – med et Ovid-citat allerede anvendt af Tycho Brahe og Anders Arreboe i renæssancen: det oprejste menneske (homo erectus). Johannes V. Jensens plan om en satirisk Europa-oversigt i rejsebogsform følger Friis frem til de lidenskabelige udbrud af digtersindet (I:34–35, 50), der ender som det noget konfuse programskrift *Den gotiske Renaissance*. Og endelig læser Friis *Kongens Fald* som en mere positiv bog end tidligere fortolkere. I sin analyse ajourfører og udvider han Georg Brandes' metode fra det berømte Hotspur-essay ved først at undersøge det snævert historiske i romanen, derpå den frie udfyldning af psykologien, især i Mikkel Thøgersen, for til sidst at sammenfatte med et kapitel om bogens symboler og ideer. Friis fremhæver Christiern IIs (og Mikkels) faldhøjde snarere end faldet og finder romanen båret af »en vældig livsbekræftende og livsskabende længsel« (II:289), en vurdering, der for Friis støttes af Johannes V. Jensens energiske stil, langt fra 1890'er-prosaens stille vemod. Fra denne helhedslæsning af *Kongens Fald* som summen af Johannes V. Jensens ungdomserfaringer går der utvivlsomt tråde, endnu usynlige, til de to sidste bind af monografien.

Den unge Johannes V. Jensen skiller sig i flere henseender afgørende ud fra størsteparten af 1970'ernes litteraturforskning. For det første har Friis fra

sin ungdom levet med Johs. V. Jensens bøger og blev siden en personlig bekendt af digteren: monografien er udtryk for en forskers livslange fortrolighed med et stort forfatterskab. For det andet har Friis ikke de fleste yngre forskeres angst for at føre digtningen tilbage til forfatterens liv – han dokumenterer blandt andet ved brevvekslingen med forlæggeren Ernst Bojesen og ved gennemgangen af en kladde til *Kongens Fald*, hvorledes digtningen springer ud af digterens oplevelser. Han afviser dog med bestemthed en biografisk reduktionsmetode (modeljagt og deslige) og går iøvrigt også i al stilhed, men med støtte i udtalelser fra Johannes V. Jensen, uden om 1970'ernes moderigtige sociologiske reduktionsmetode. For det tredje ligger værkets tyngdepunkt, ud fra Johannes V. Jensens og Friis' tro på digterværkers mening og funktion (se II:41, 201, 261), i de store fortolkninger af Johannes V. Jensen-teksterne selv. Ingen tidligere bog om digteren kommer i samlede analyser i så høj grad rundt i og om digterværkerne. Her er et vekselspil mellem tolkningen af indholdet (ved nærlæsning suppleret med genetiske studier) og forståelsen af indholdets betydning (set i forfatterskabets perspektiv). Endelig, for det fjerde, hæver Oluf Friis sig ved sin egen fremstillingsform over de fleste af de yngre kolleger: det er en roligt fremskridende, rund prosa, episk i bredden, med lyrisk-bevægende højdepunkter og med træfsikkerhed i det enkelte (se f. eks. tolkningen af Johs. V. Jensens mytiske duftbegreb II:119, den sammenlignende tydning af urformerne til »Interferens« og »Ved Frokosten« II:151, den alsidige diskussion af en enkelt vigtig sætning i »Miserere«-kapitlet af *Kongens Fald* II:252–253). Det kan næsten fornemmes i stilens omhu, at Friis former sine perioder i håndskrift.

Det billede, som man får af den unge Johannes V. Jensen i disse to bind af Friis, viser et menneske, der frem for alt var digter, følsom, opbrusende, sky, lidenskabelig, – paradoksal. Johannes V. Jensen havde en god del af de egenskaber, som har skabt de store individualistiske forfatterskaber i det 19. århundredes første del, – ikke tilfældigt nævnes den unge Goethe, den unge Grundtvig og den unge Heine gang på gang som paralleller og påvirkningsfaktorer. En hovedmålestok for Friis' bedømmelse af Johs. V. Jensens digtning bliver Shakespeare, der som bekendt blev kanoniseret både i førromantik, romantik, romantisme og naturalisme. Friis vil med sin fremstilling pege på de store indre dimensioner hos Johannes V. Jensen, som antologi- og læsebogsuddrag gennem årene har udvisket eller sløret. Det gælder også for Friis om at opvurdere hans formskabende evne. Som det ubevidstes digter før Freud (og siden uden om Freud med afvisning af seksualiteten som universalforklaring) erstatter Johs. V. Jensen den traditionelle naturalistiske udviklingsromans årsagsrække med sine springvise lodrette dybdeboringer (II: 287). Og Johannes V. Jensen går ud over en psykoanalytisk terapi: hans sjæleskildringer lukker op til det uendeligt store og afspejler tilværelsens grundkræfter. For Friis ligger forfatterskabets brændpunkt i denne spænding mellem det individuelle og det universelle. Han påviser overbevisende, hvorledes Johs. V. Jensens forståelse af den historiske renæssancetid er præget af hans Taine-læsning (II:180 ff.), men tilføjer, at hvor Georg Brandes og Drachmann sværmede for renæssancens individualistiske livsnydelse, gik Johannes V. Jensen dybere i det historiske: for ham betød renæssancen naturvidenskabernes gen-

nembrud og udvidelsen af menneskets horisonter gennem de store opdagesrejser. Selv i den forkrøblede stræber Mikkel Thøgersen i *Kongens Fald* spejles vagt denne renæssancens erkendelsesmæssige stormgang (II:186). Friis hævder, i stille polemik mod den gængse litteraturhistoriske opfattelse, at Johs. V. Jensens gotiske renæssance ikke var et stofligt gennembrud, en besyngelse af materiens realitet, men et mytisk, et digterisk syn: han besjælede maskinerne og så dem som tegn for den helhed, den kraft, der er større end summen af enkeltdele (II:108–109). En biografisk baggrund herfor danner faderens interesse for spiritismen, ikke som en vulgær religionserstatning, men som en ny transcendent dimension lagt til virkeligheden (I:32). Johannes V. Jensen vendte sin mytedannende fantasi, den poetiske kraft, mod det faktisk værende og førte således sin virkelighedserkendelse ud over de absolutte kendsgerninger uden at blive jorden utro (I:139, II:109). Virkeligheden forblev virkelighed, men der skete en forvandling i digtersindet. Friis nærmer sig i denne karakteristik af digteren Johannes V. Jensen i forbløffende grad romantikkens og romantismens definition af den skabende kunstner.

Mængden af det fremlagte materiale hos Friis og den kyndige rundvisning i de mørkeste kroge af ungdomsforfatterskabet, omfattende endog digte i mundtlig overlevering (I:69–70), må nødvendigvis gøre en anmelder ydmyg. De grundigt argumenterende og sikkert formulerede tekstlæsninger kan der næppe rokkes afgørende ved. Alligevel kan man sidde, når de to bind er læst til ende, med en vis skepsis over for det helhedsbillede, som Friis lægger op til. Man kan stort set godt tage hans præmisser, men trods dette til tider føle sig lidt overrasket over hans konklusioner. Det erklærede mål, at skildre digterens sjælelige register i fuldt format, Genius og Dæmon, (I:2) er ikke ganske nået. Friis går ikke uden om det disharmoniske og splittede i personligheden, men synes alligevel at foretrække de sider, der peger positivt forkyndende frem til det modne forfatterskab. I de biografiske afsnit synes det dæmoniske således neddæmpet i Friis' diskrete skildring af Johs. V. Jensens besynderlige forlovelse med den ældre kusine Jenny Andersen i Kristiania (I:189–192). Friis' sammenfatning af værkanalyserne har samme retning mod det endnu usynlige billede af Johs. V. Jensen, som skal gives i de afsluttende bind. Kan *Einar Elkær* virkelig veje meget til som en foregribelse af Johs. V. Jensens positive menneskesyn, når bogens hovedperson med Friis' egne ord gennemløber »en udvikling med negativt fortegn« (I:213) og kun kan profetere om det fremtidige nye menneske i taler, der er symptom på storhedsvanvid, mani og sjæleligt forfald? Skulle slutakkorderne i *Kongens Fald* (grottesangen, Mikkels død og Jakob Spillemands selvmord) virkelig efterlade læseren med en overvældende fornemmelse af bogens længsel efter livsbekræftelse? Kan den ikke lige så godt eller bedre læses som et energisk sammensat og dynamisk formuleret udsagn om tilværelsens meningsløshed? Friis tolker fint det vigtige »Miserere«-kapitel som vidnesbyrd om Mikkel Thøgersens kulmination som digterisk skikkelse (I:249–254), men han standser sin nærlæsning ved kapitlets udgang, hvor Mikkel er nær et religiøst gennembrud. Men umiddelbart efter i det følgende kapitel af *Kongens Fald* er Mikkel fysisk brudt sammen, faktisk døende, og først hadet (til Axel) får ham på højkant igen. Det er Johannes V. Jensens beske kommentar til den religiøse løftelse. Episoden skil-

les i Friis' behandling fra den religiøse vision og flyttes til gennemgangen af Mikkels forhold til Axel (II:237). Det er en værdifuld iagttagelse hos Friis, at Mikkel Thøgersen i sin uenighed med Christiern II om det nye (d. v. s. Copernicanske) verdensbillede går ud over kongen, der stædigt og forgæves (og middelalderligt) fastholder sin kongeidentitet som verdens centrum, og i stedet bøjer ind under det hele, – det ideal, som i Johannes V. Jensens senere værker betegnes som normen, hvorimod individet bør sigte. Men Mikkel er som digterisk figur en svært sølle og i fiktionens forløb uværdig repræsentant for denne holdning. Hverken djævelen eller Gud kan han helt hengive sig i, og kendsgerningernes verden kan han ikke erobre. En positiv forståelse af Mikkels skuffede udtryk i døden må Friis da også overvejende støtte på steder i forfatterskabet hentet uden for *Kongens Fald* (II:259).

Der går givetvis et system af sigtelinjer fra Friis' komposition af de to første bind til den slutkarakteristik, som vil blive resultat af de to kommende. En endelig bedømmelse af Friis' Johannes V. Jensen-opfattelse må selvsagt vente, til værket er fuldført. Man forstår, at alle fire bind til sin tid vil kunne føre den Ovidske fællestitel: Det oprejste Menneske (se allerede her II:177, 210, 218–219, 241, 270). Men det bliver nok ikke problemløst for Friis at påvise en stadig stigning i forfatterskabet efter Amerika-romanerne, *Digte 1906* og *Bræen*. Måske skal Johannes V. Jensen, ligesom Christiern II og Mikkel, måles på faldhøjden snarere end på faldet? Med spænding og forventning må man imødesee fortsættelsen og afrundingen af denne storstilede forfattermonografi.

Flemming Lundgreen-Nielsen

Kai Møller Nielsen: Homeroversættelser og heksameterdigte. Linier gennem den danske litteraturs historie. Odense Universitetsforlag 1974 (299 sider).

Et stadigt stigende antal litteraturforskere har i den sidste snes år beskæftiget sig med problemerne i forbindelse med litterære oversættelser. Nogle har beskæftiget sig med de mere tekniske (herunder lingvistiske og semantiske) sider af den litterære oversættelse (fx. Nida & Taber: *The Theory and Practice of Translation*, Leiden (Brill) 1969); andre har foretaget analyser af en litterær oversættelse på baggrund af den litterære tradition i bredere forstand (fx. Eric Jacobsen: *Translation, a Traditional Craft*, København 1958). Atter andre har analyseret et enkelt forfatterskabs historie og indflydelse i en afgrænset periode, både indirekte gennem oversættelser og direkte ved litterær påvirkning (for Homers vedkommende, jf. fx. Noémi Hepp: *Homère en France au XVIIe siècle*, Paris 1968 og Thomas Bleicher: *Homer in der deutschen Literatur (1450–1740)*, Stuttgart 1972). Endelig har man forsøgt at analysere en enkelt oversætters hele oversættelsesproduktion (fx. Jan Mogren: *Tegnér's översättningsverksamhet*, Lund 1971).

Kai Møller Nielsen går i sin disputats en anden vej. Hans afhandling »tilstræber registrering og analyse af samtlige danske oversættelser af Iliaden og Odysseen, fragmentariske som fuldstændige, oversat direkte fra græsk eller via et

andet sprog, og hvad enten oversætterten har valgt det originale metrum, andet metrum eller prosa . . . suppleret med en registrering og kortfattet kommentering af de dansksprogede heksameterdigte, oversatte såvel som originale, der er blevet trykt efter 1750 —« (s. 11). — Et så stort og varieret materiale, som der her er tale om, dækkende mere end to hundrede år, må naturligvis skabe visse metodiske problemer, og Møller Nielsen har ikke gjort sig disse problemer mindre ved at ville række over *både* Homer-oversættelser og heksameterdigte. Resultaterne i bogen peger nok i retning af en sammenhæng imellem de danske Homeroversættelser og den danske heksametertradition, men denne sammenhæng er næppe ganske entydig; hvilket vel også er, hvad Møller Nielsen ønsker at udtrykke i bogens undertitel: der er netop tale om *linier*, og ikke én litterær tradition. Møller Nielsen ønsker imidlertid at dække begge linier, hvilket medfører, at såvel *ikke-heksametriske* oversættelser af Homer, som *ikke-homeriske* heksameterdigte bliver behandlet. Afstanden fra de første Homer-oversættelser (på aleksandrinere) til fx. Sophus Claussens heksameterdigte kan synes uoverskuelig, og det er vanskeligt at finde en metodisk fællesnævner i et så forskelligartet materiale.

Til gengæld må det siges, at det er et overordentligt stort og fyldigt materiale, Møller Nielsen fremlægger i sin bog. Hans registrering af danske heksameterdigte, oversættelser såvel som originale digte, er en afgjort nyvinding, der nok må kunne give danske litteraturforskere et præj om, at der stadig er en del materiale i vore biblioteker, der må kunne facettere forståelsen af den danske litteraturhistorie yderligere. Meget af det stof, Møller Nielsen behandler, er stort set ukendt, givetvis med rette set ud fra et litterært kvalitetssynspunkt, og Møller Nielsen afholder sig på befriende måde fra »den nærliggende fristelse til at præsentere oversete mesterværker«. Til gengæld har Møller Nielsen øjnene

åbne for den mulighed, der ligger i netop dette stof, der i mange tilfælde ikke hører til vor litteraturs hovedværker, idet en ikke ringe mængde af typificerede karakteristika kommer ekstremt tydeligt frem hos de mindre poeter, der af gode grunde må lade den litterære tradition arbejde, hvor den poetiske genius kommer til kort. Mærkeligt nok skal man helt hen til bogens afslutning (s. 264), før dette for afhandlingen som helhed vigtige forhold formuleres: »Normalt har man ringe mulighed for at måle det indtryk, som ældre litteratur gjorde på samtidige læsere, men amatørpoeter og epigoner afslører i deres praksis adskiligt om kvalitetslitteraturens effekt: Man oversætter og efterligner den litteratur, som man interesserer sig for, og man viderefører, rendyrker og overdriver de træk, som man har fundet værdifulde ved originalen eller forbilledet.«

Bogen indledes med en kort gennemgang af den nyere litteratur om dansk litterær oversættelse, og der opstilles en slags katalog over de mest påtrængende problemer i forbindelse med oversættelse af poesi. De første fragmentariske forsøg på at overoversætte Homer gennemgås i kapitel 1. Det drejer sig om H. Seidelins og L. Sahls oversættelser til danske aleksandrinere. Møller Nielsen noterer deres rationalistiske holdning i deres distance til den »primitive« Homer, hvilket tillader (kultur-)korrektioner. 2. kapitel behandler et hidtil upåagtet digt i heksametre, foranlediget af dronning Louises død i 1751. Indflydelsen fra Klopstock synes åbenbar, og Møller Nielsen ser sig i stand til at tilskrive det til

P. C. Stenersen, forfatteren til »Kritiske Tanker over De riimfrie Vers«. Digtet har interesse bl. a. ved at være det tidligste danske heksameterdigt fra det 18. århundrede. Derefter behandles heksametret i perioden op mod 1800. Igen kan man iagttage en stærk indflydelse fra Klopstock, især i den hymniske og episke litteratur, ligesom indflydelsen fra J. H. Voss gør sig gældende som en hovedfaktor i periodens idylliske digtning. Møller Nielsen foretager her en vigtig distinktion i anvendelsen af det danske heksameter, der hos nogle får en *potenserende* funktion (Klopstock-linien), hos andre en *retarderende* funktion (Voss-linien). Det er interessant at notere sig, at indflydelsen på det danske heksameter i denne formative periode kommer fra tysk, og ikke primært fra græsk eller latinsk litteratur, ligesom oversætterne først i anden række koncentrerer sig om de antikke klassikere; og selv i disse tilfælde ikke uden påvirkning fra den tyske digtning, bl. a. fra Stolbergs og Voss' Homer-oversættelser. Kapitel 5 behandler Baggessens arbejde med Homer og det danske heksameter. Igen er det indflydelsen fra tysk digtning, der gør sig gældende; Møller Nielsen bemærker bl. a. det lidt paradoksale forhold, at Baggessen, skønt opfordret og til dels inspireret af Voss, ikke følger Voss-linien i sin brug af heksametret. Baggessens oversættelser og heksameterarbejder må snarere ses på baggrund af Klopstock-liniens potenserende heksameterdigtning. I kapitel 6 følges det danske heksameters historie i første halvdel af det 19. århundrede, fra Oehlenschläger fremefter. Heksametret ses stadig ikke anvendt specielt til episk-heroisk digtning, men snarere til idyllisk digtning, og stadig under den primære indflydelse fra Voss. Indflydelsen fra Goethe (især »Hermann und Dorothea«) gør sig dog også snart gældende, ligesom Oehlenschlägers egen produktion hurtigt kom til at udgøre en forudsætning for senere heksameterdigte. Møller Nielsen understreger heksameterdigtenes patriarkalske baggrund; heksametret bruges til at beskrive et statisk og uforstyrret samfund. Digtere og oversættere arbejder videre i det retarderende heksameter, der som oftest genspejler et retarderende samfund. Møller Nielsen nævner i denne forbindelse den danske litteraturs interesse for den »ungpigecentrerede heksameteridyl« (s. 131). Kapitel 7-9 behandler samme periodes Homer-oversættelser, med Poul Martin Møllers oversættelse af dele af Odysseen og Christian Wilsters komplette Homer som de vigtigste. For Møllers vedkommende gøres der bl. a. opmærksom på brugen af arkaismer og introduktionen af talesprog i større målestok. Også hos Wilster findes disse træk, idet den arkaiserende tændens især ses i specielt heroiske passager, mens talesproget især anvendes ved skildringer af dagliglivet. Møller Nielsen iagttager, at tendensen i akklimatiseringen peger i retning af den danske idyl. I kapitel 10 behandles Homer-oversættelserne fra c. 1830 til c. 1900; bl. a. Grundtvigs og Oldenburgs ufuldendte arbejder (der genspejler Grundtvigs ideer om forholdet mellem det antikke Hellas og Norden), samt nogle prosaoversættelser, alle beregnet for børn. Kapitel 11 behandler det danske heksameters historie efter c. 1850. Der er en række analyser af Hauchs heksameterdigte, ligesom der bliver gjort rede for tidens øvrige originale og oversatte digte i heksametre. Møller Nielsen understreger igen det retarderende heksameters betydning (dominerende gennem hele det 19. århundrede), og forklarer heksametrets »krise« i den nyere digtning på denne baggrund: det retarderende heksameters associationsladning kom efterhånden til at stå den moderne virkelighed så fjernt, at digterne ikke

længere kunne bruge det, uden at det blev på helt nye præmisser. Møller Nielsen ser Sophus Claussens heksameterdigte, de hidtil seneste digte i metret af indiskutable litterær værdi, som en fortsættelse og samtidig overvindelse af den egentlige danske heksametertradition, men foretaget på så subjektive vilkår, at det ikke kunne skabe en ny tradition. Endelig behandles i kapitel 12 de danske Homer-oversættelser fra dette århundrede; dels filologernes bearbejdelser af Wilsters oversættelse, dels Østbye/Boisens, Justesens og Gelsteds oversættelser. Møller Nielsen ser i de to sidste en lighed tilbage til det 18. århundrede, idet de akklimatiserer Homers tekst for at gøre den lettere forståelig. Bogen slutter med en gennemgang af forskellige homeriske eksperimenter fra dette århundrede, Homer for børn, og lignende.

Møller Niensens afhandling er et *litteraturhistorisk* studie; dét han arbejder med i heksametret er dets *associationsfylde*, ikke selve den metriske struktur. Ved at skelne mellem det retarderende og det potenserende heksameter, med forskellig associationsfylde, har Møller Nielsen givet sig selv et rimeligt og funktionelt redskab, der præcist beskriver de to hovedlinier, heksametret har fulgt i dansk litteratur. Til gengæld behandler bogen udtrykkeligt ikke de metriske problemer i den danske heksametriske litteratur, hvilket kan forekomme rimeligt ud fra den betragtning, at en undersøgelse af heksametrets rolle i ren teknisk forstand formentlig ville blive til en omfangsrig afhandling i sig selv. På den anden side bliver det en mangel i afhandlingen, idet selve metret faktisk siger en del om den litterære brug af heksametret. Den metriske beherskelse af heksametret er afgjort med til at give et digt af fx. Baggesen, Oehlenschläger, Hauch eller Claussen den litterære kvalitet det har. Det kan forekomme paradoksalt, at Møller Nielsen vælger heksametret som en af hovedlinierne i sin bog, uden at ville komme ind på de tekniske forskydninger i brugen af heksametret. Samtidig havde det været en fordel, om de *genremæssige* forskelle i de behandlede digte havde været stærkere betonet. Heksametret i sig selv konstituerer ikke en genre – netop heksametret er vel dét klassiske metrum, der har givet digterne de videste genremæssige anvendelsesmuligheder. Der ligger ikke alene en tendens i heksametret, når man kan iagttage udviklingen af det retarderende og det potenserende heksameter, der ligger også en tendens i valget af genre.

Endelig savner man nogle referencer til den teoretiske litteratur af både ældre og nyere dato. Møller Nielsen har adskillige steder påvist indflydelsen udefra på det danske heksameter, men kommer kun i ringe grad ind på de principper og attituder, man indtog ved oversættelsen af et værk, og hvad man i denne forbindelse importerede fra udlandet; især oversættelsespraksis i Tyskland kunne være af interesse (jf. fx. Winfried Sdun: *Probleme und Theorien des Übersetzens in Deutschland vom 18. bis zum 20. Jahrhundert*, München 1967). Et dybere blik i den poetologiske litteratur ville givet have kunnet afsløre mange ting om oversættelsespraksis, ligesom det ville have været en vinding, om man havde fået opridset nogle linier af den filologiske Homer-forskning fra det 18. århundrede fremefter. At rationalisterne ser en kulturel afstand til Homer og forsøger at fjerne den i deres oversættelser har en parallel til filologerne, der jo, trods alle oversættelser, oftest var de første formidlere af Homer.

Dette skal dog ikke overskygge bogens afgjorte kvaliteter. Det store registreringsarbejde er gennemført med omhu og systematik, og må kunne lede littera-

turforskningen et godt stykke videre mod en dybere forståelse af den danske litteraturs historie i dens mere detaljerede forløb. Samtidig bringer bogen en række litterære analyser, der i sig selv er af stor værdi. Bogen påviser faktisk en dansk heksametrisk tradition, og selvom det kan være vanskeligt at følge denne tradition i alle dens retninger, aner man en sammenhæng. Det er undertiden vanskeligt at finde et genkendeligt ar på Homers Odysseus på hans rejse gennem dansk litteratur. Men Møller Nielsen har på overbevisende måde vist, at det da kan være nyttigt og oplysende at se på skrammerne.

Erik Petersen.

Bente Maegaard, Henrik Prebensen, Carl Vikner: Matematik og lingvistik. Odense universitetsforlag 1975. 402 s.

Siden 1950'erne er det blevet stadig mere almindeligt at anvende matematiske metoder ved konstruktion af grammatikker. Begrundelsen for at inddrage matematikken i sprogvidenskaben ligger i den vel alment accepterede forestilling, at et sprog består af en mængde sætninger, hvor det for en vilkårlig sætning altid er muligt at afgøre, om man kan sige denne sætning eller ej. De traditionelle grammatikker indeholder netop regler for, hvordan man kan lave sætninger, der kan siges på det enkelte sprog. I den moderne matematik har man udviklet meget præcise regler for formelle grammatikker, der genererer symbolkæder benævnt strenge; hvis man tolker symbolerne i strengene som ord fra et naturligt sprog f. eks. dansk, er det muligt at afgøre, om en bestemt sætning genereres af en bestemt formel grammatik. Hvis man ved hjælp af vor grammatiske viden om dansk kan skrive en formel grammatik, der kan generere alle mulige typer af danske sætninger, har man fået systematiseret og ordnet sin grammatiske viden på en langt mere eksplicit måde, end det hidtil har været muligt. Kan man ydermere vise, at denne hypotetiske, danske grammatik har træk fælles med en tilsvarende for engelsk, tysk, fransk o. s. v., er det klart, at det får vidtrækkende såvel praktiske som teoretiske konsekvenser.

Matematik og lingvistik er en lærebog i det matematiske grundlag for moderne lingvistik, den første på et skandinavisk sprog. Bogen henvender sig til sprogfolk, lærer og studerende. For at også matematisk ukyndige skal kunne følge med indledes bogen med en fremstilling af de grundlæggende begreber inden for mængdelæren og symbolsk logik. Efter grundlaget følger en behandling af formelle systemer med en detaljeret gennemgang af den særlige slags formelle systemer, der kaldes formelle grammatikker. Da man kan studere forskellige typer grammatikker ved at sammenligne med *automater* d. v. s. matematiske modeller, der helt mekanisk udfører en række instruktioner, følger dernæst en introduktion til automatteorien; gennem en mere intuitiv definition af begreber som *algoritme*, *procedure* og *agent* føres man frem til en præcis matematisk definition, hvor forkundskaberne fra første kapitel er helt nødvendige. Det vises dernæst, hvordan de formelle grammatikker svarer til automater, og i en gennemgang af en transformationsgrammatik vises det, hvilken slags automat der svarer til transformationsgrammatikker. I et afsluttende kapitel gennemgås forskellige formaliseringsforsøg i lingvistikken.

Bogen samler på et sted de fleste af de begreber og symboler, som matematisk ukyndige sprogfolk kan støde på; man påskønner tabellen over de anvendte symboler med sidehenvisninger til definitionerne, og et udførligt register gør det muligt efter første gennemlæsning at anvende bogen som opslagsbog.

I forordet lover forfatterne, at de grundlæggende begreber inden for symbolsk logik og mængdelære, det vil sige bogens første 120 sider, om føje tid vil være så selvfølgelige for enhver studerende som idag engelsk. Den matematisk svagt funderede går følgelig til læsningen med ildhu og arbejder sig sejt gennem forudsætningerne for den egentlige fremstilling.

Det grundlæggende kapitel er som hele bogen meget komprimeret, men forbilledlig klart og grundigt, begreber som *matematisk bevis* og *formler* forklares så instruktivt, at man ganske overvinder sin humanistiske angst for samme. Ved tilegnelsen af stoffet er opgaverne til hver paragraf et kærkomment og væsentligt hjælpemiddel, det er dog nok en redaktionel fejl, at opgaverne er anbragt bagest i bogen, de burde, i hvert fald i kapitel I, have stået inde i teksten, så man følte sig forpligtet til at løse opgaverne til den ene paragraf før læsning af den næste; opgaveløsningerne står på rette plads bag i bogen, man skulle jo nødtødig fristes til at kigge i utide.

I de følgende kapitler gennemgås formelle systemer og forskellige typer formelle grammatikker. Grammatikkerne artsbestemmes efter, hvilken slags regler der tillades i den enkelte grammatik, i den mest effektive grammatik er der således ingen restriktioner: en vilkårlig række symboler kan genskrives til en anden vilkårlig række symboler; i den mest restriktive grammatik skal ét symbol genskrives som ét eller højst to symboler, en regel af denne type er på engelsk *Det* ('determiner') genskrives som *the*.

De formelle grammatikker er vidunderligt eksplicite til mindste detalje, men når man søger at konstruere en formel grammatik for naturlige sprog, støder man på forskellige problemer. En type grammatikker kan ikke gengive alle de træk i naturlige sprog, som man gerne vil have med, f. eks. ligheden mellem sætninger med ligefrem og omvendt ordstilling. Om en anden type grammatikker kan man bevise, at det ikke er muligt at afgøre, om en vilkårlig sætning genereres af den eller ej. Endelig har man problemer med at give de genererede sætninger en entydig struktur.

I arbejdet med de forskellige typer grammatikker, har man fået brug for en agent, der mekanisk bruger grammatikkens regler. En formalisering af agentbegrebet finder man i automatteorien, som derfor introduceres i kapitel IV. Det vises, hvordan forskellige typer automater svarer til de forskellige slags grammatikker; hvis man søger oplysninger om egenskaberne hos en bestemt grammatik, kan man således somme tider få svar på sit spørgsmål ved at undersøge den tilsvarende automat.

Det afsluttende kapitel behandler transformationsgrammatikker og formalisering i sprogvidenskab. I afsnittet om transformationsgrammatikker gennemgås komponenterne i en grammatik af Aspects-typen, og det vises, hvilke af de ovennævnte problemer der løses ved transformationsgrammatikken. I den sidste paragraf om formaliseringer i sprogvidenskab, kan man hente inspiration til det videre arbejde med bogen, for her sættes formaliseringerne ind i en videnskabetoretisk sammenhæng.

I de senere dele af bogen kan man savne en præcis litteraturhenvi-
sning, når et bevis af pladsmæssige eller pædagogiske grunde udelades, og den udvalgte
bibliografi i slutningen af bogen ville have vundet ved lidt kommentarer til det
enkelte værk.

Bogen åbner for en verden, der er fremmed for de fleste humanister, men vil
man forstå baggrunden for formalisering i moderne litteratur- og sprogforskning,
må også de ukendte stier med formler og beviser betrædes. *Matematik og lingvi-
stik* er en sober, grundig og pædagogisk veltilrettelagt introduktion til et stof-
område, hvor α betyder ét symbol og ω en streng af symboler.

Hanne Ruus.